

אי-הסדר העולמי החדש (חוסר) ביטחונה של ישראל*

האיומים החדשים הנשקפים לישראל - בעיקר טרור בלתי קונוונציונלי וזרימת אוכלוסייה לתחומיה מכיוון שכנותיה הנחשלות מבחינה כלכלית - אינם ייחודיים לה אלא משותפים לכל המדינות המפותחות. הפתרונות שנוקטת ישראל אף הם אינם ייחודיים לה: נוסף על הרתעה ועל התקפה מסתגר העולם המפותח כולו מאחורי גדרות ומחסומים ומהדק ככל האפשר את הפיקוח על תנועת אנשים

פרופ' עזר גת

דומה היה כאילו שוב חרגו היחסים בין ישראל לפלסטינים מן הזרם העיקרי של ההיסטוריה. נראה היה כאילו ההתפרצות של סכסוך אתני קדום ושל אלימות התאבדותית היא דבר המיוחד לפינת העולם השסועה שלנו, גורלם המר של אנשים שהתברר כי אינם מסוגלים להתנער ממורשות העבר ולהדניק את השאר. אולם בדיוק שנה אחת אחרי כן, בעקבות 11 בספטמבר 2001, ניצב העולם המפותח בכללו

בפני בעיות ביטחון כבירות מסוג חדש ומביך. 11 בספטמבר פתח תקופה חדשה בהיסטוריה העולמית בכך שהעלה על הפרק איומים ביטחוניים חמורים שלא נראה להם פתרון קל. מטרתי במאמר הזה היא להצביע על כך שבעיות הביטחון של ישראל, על השינוי הגדול שחל בהן, מתקשרות לאלה של אי-הסדר העולמי החדש, למותר לומר שתוך

סיכונים קיומיים חמורים עוד יותר.

איומי הביטחון: מה נשתנה?

אתגרי הביטחון של ישראל השתנו במידה רבה לעומת מה שהיו במשך רוב תולדותיה של המדינה. עשרות שנים לאחר הקמתה של ישראל שלט במדינות ההגנה שלה - ובכלל במדיניות הלאומית שלה - האיום של התקפה מתואמת רחבת היקף של הכוחות המזוינים של מדינות ערב, שלא היה שונה עקרונית מן הפלישה הסובייטית הקונוונציונלית גדולת הממדים, שמפניה חששה נאט"ו באירופה בימי המלחמה הקרה. צה"ל - שאין כדוגמתו לגודל בהשוואה לקטנותה של הארץ - נבנה מתוך כוונה להרתיע ולהביס את האיום ההוא, ובסך הכול הצליח בכך להפליא. אולם במרוצת 25 השנים האחרונות פחת האיום הזה במידה ניכרת - בעקבות השלום שכרתה ישראל עם מצרים והאוריינטציה

סופה של המלחמה הקרה והכרזתו של הנשיא ג'ורג' בוש האב על סדר עולמי חדש של שלום, של יציבות ושל שגשוג, שקיבלה תוקף רב רושם במלחמת המפרץ הראשונה, דומה היה כאילו בישרו על עידן חדש גם במזרח התיכון. העידן הזה הושק בוועידת השלום במדריד (1991), שלאחריה באו הסכם אוסלו בין ישראל לאש"ף (1993), החתימה על שלום ישראל-ירדן (1994) וכינון יחסים רשמיים בין ישראל לבין

כמה ממדינות המפרץ והמגרב הערביות כמו גם כמה סבבים של שיחות שלום אינטנסיביות בין ישראל לסוריה, שלפרקים נראו קרובות עד מאוד להבשלה. שנות אוסלו מרוממות הרוח והחזון של "מזרח תיכון חדש" - של שלום, של יציבות ושל נפילת גבולות כלכליים - שעליו הכריז שר החוץ של ישראל ולימים ראש-

ממשלתה, שמעון פרס, כמו עלו בקנה אחד עם המגמות הגלובליות. ההתפתחות במזרח התיכון תרמה מצידה לאופטימיות העולמית. אווירה של כורח בלתי נמנע אפפה את "קץ ההיסטוריה" - במזרח התיכון כבשאר המקומות - כאשר העתיד נראה בהיר, ובעיות ישנות כמו נידונו להיפתר.

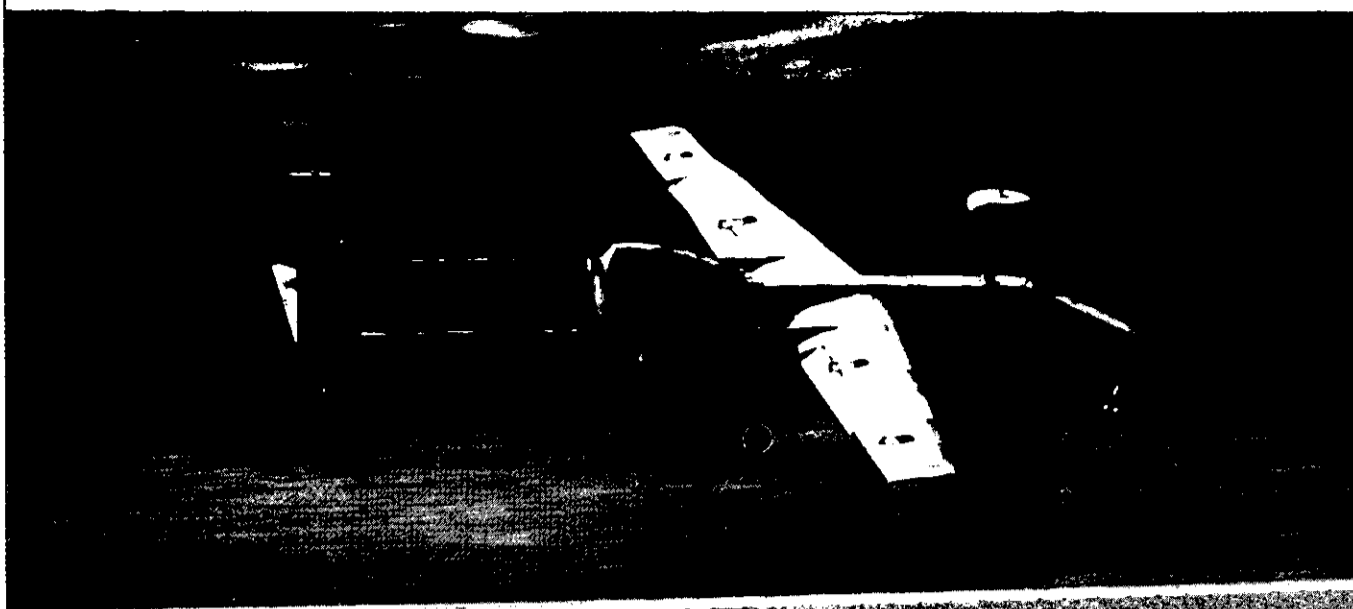
לא זה המקום לדון בסימני השאלה שכבר הוטלו בזמנו על התפיסות השליטות האלה, גם לא בסיבות לקריסתן הרועמת של תהליך אוסלו עם פרוץ האינתיפאדה השנייה בספטמבר 2000. העניין הוא בכך שכאשר באה הקריסה כזעזוע חריף מאין כמותו,

בעיות הביטחון של ישראל, על השינוי הגדול שחל בהן, מתקשרות לאלה של אי-הסדר העולמי החדש תוך סיכונים קיומיים חמורים עוד יותר

עמוד כפאט התוספות
ל"עיתון הליכוד ולביטחון
המדינה - באורח חופשי
תל אביב

מזל"ט "סרצ'ר 2"

יעילותה של ההרתעה כחותה לאין שיעור נגד קבוצות טרור מאשר נגד מדינות. לא זו בלבד שקבוצות טרור צפויות להכיל בשורותיהן קנאים קיצוניים המוכנים להקריב את חייהם ואף שואפים לאפוקליפסה כללית, אלא שהן גם חמקמקות מכדי לשמש מטרה ברורה די הצורך לתגמול, שעליו מתבססת כל תפיסת ההרתעה

האמריקנית של אותה הארץ; בעקבות ההרס העצמי יוצא הדופן של עיראק תחת שלטונו של סדאם חוסיין; ובעקבות קריסתה של ברית-המועצות, שפירנסה את המאמץ הצבאי הערבי. ההישגים הגדולים של ישראל בפיתוח אמצעי לחימה מתקדמים - בחלקם מהסוג שאותו הפעילו חילות ארה"ב בצורה כה מוחצת במלחמות העשור החולף - חידדו עוד יותר את עליונותה הצבאית של ישראל על שכנותיה ואגב כך תרמו להתמעטות הסיכויים של מלחמה בממדים גדולים ובסגנון הישן בין מדינות. כתוצאה מכך - בדומה לארה"ב ולשאר ארצות נאט"ו לאחר תום המלחמה הקרה, ולמרות למרות המאמץ

הרב שתובעת הלחימה במסגרת האינתיפאדה הנוכחית - מקצצת ישראל בהיקף של כוחותיה הצבאיים.

ואף על פי כן, בעוד מדינות ערב מתנתקות יותר ויותר מהמאבק המזוין נגד ישראל, ופוחת הסיכוי למלחמה קונוונציונלית, עלו איומים אחרים - מסוכנים לא פחות - לראש דאגותיה הביטחוניות של ישראל. כמו שכבר נאמר, אלה הן מסוג הדאגות המטרידות את מנוחתו של העולם המפותח בכללותו, הכרוכות באי-הסדר העולמי החדש. כוונתי לשני אתגרים עיקריים. הראשון הוא האיום של מגה-טרור, בפרט הסיכוי של שימוש בנשק להשמדה המונית: גרעיני, ביולוגי, או כימי. האתגר השני הוא תנועות אוכלוסייה נרחבות מעבר לגבולות הכלכליים, המדיניים והאתניים.

טרור בלתי קונוונציונלי

זה עשרות שנים מורגל העולם לחיות הן עם כלי נשק להשמדה המונית והן עם הטרור. השימוש בנשק להשמדה המונית נבלם הודות להרתעה הדדית בין מדינות, שבסך הכול נמצאה יעילה להפליא. הטרור היה גורם מטריד וכלי תקשורת-מדיני יותר מאשר איום הרסני רציני. מיזוגם של שני אלה הוא היוצר את ייחודו המבהיל של העידן החדש. משעה שהטכנולוגיה של כלי

נשק להשמדה המונית מחלחלת אל מתחת לדרג המדינית - בגלל הנגישות אל הטכנולוגיות האלה בעקבות ההתרחבות המהירה של השווקים ושל דרכי התקשורת הגלובליים ובגלל התפרקותה של ברית-המועצות - חל גידול דרמטי בסיכוי להופעתן של קבוצות טרור שאינן מדינות שיקנו, יגנבו ו/או ייצרו נשק כגון זה. בצדק רואים בהתקפה - הכושלת למרבה המזל - בגז סארין ברכבת התחתית של טוקיו (1995),

בהתקפה הכבירה, אך הקונוונציונלית של 11 בספטמבר ובהתקפת האנתרקס שלאחריה בארה"ב אותות משרי רעה לפוטנציאל הרסני הרבה יותר שיאיים על מרכזים עירוניים כאשר (ולדאבון הלב דומה שהשאלה היא לא אם אלא מתי) יתחברו הגורמים ודרכי הפעולה ההרסניים האלה.

האופי המביך של האיום החדש טמון בעובדה שיעילותה של ההרתעה פחותה לאין שיעור נגד קבוצות טרור מאשר נגד מדינות. לא זו בלבד שקבוצות מעין אלה צפויות להכיל בשורותיהן קנאים קיצוניים המוכנים להקריב את חייהם ואף שואפים לאפוקליפסה כללית, אלא שהן גם חמקמקות מכדי לשמש מטרה ברורה די הצורך לתגמול, שעליו מתבססת כל תפיסת ההרתעה. אם לא תצלח ההרתעה, הרי נותרו רק אמצעים של הגנה ושל התקפה, שאי-יעילותם נגד כלי נשק להשמדה המונית - במיוחד, אך לא רק, גרעיניים - היא

שמלכתחילה הקנתה להרתעה את חשיבותה המכרעת בעידן הגרעיני. לאחר 11 בספטמבר החלה ארצות-הברית בניסוח מחודש של כללי היחסים הבין-לאומיים, לא פחות מכך - יוזמה שביסודו של דבר, אם נתעלם מוויכוחים על מדיניות זו או אחרת, אין מנוס ממנה נוכח טיבו וחומרתו של האיום החדש. נוסף על הגברת אמצעי הביטחון מבית, עיקרה של המדיניות

בעוד מדינות ערב מתנתקות יותר ויותר מהמאבק המזוין נגד ישראל, ופוחת הסיכוי למלחמה קונוונציונלית, עלו איומים אחרים - מסוכנים לא פחות - לראש דאגותיה הביטחוניות של ישראל

האמריקנית החדשה הוא להרתיע מדינות אחרות מלתת מחסה וסיוע לקבוצות טרור, לאלצן להטיל מרות בשטחיהן, לאלץ או לשחד מדינות "בלתי בטוחות" שיוותרו על נשק ההשמדה ההמונית שלהן, ואם לא תקיימנה ממשלותיהן אחד מן הדברים המנויים למעלה - להרחיק לכת עד כדי התערבות ישירה מתוך מגמה לסייע להן או להחליפן. עצם ממדיה וסיבוכיה של מדיניות כגון זו יש בהם כדי

להטיל מורא, ואין צריך לומר שהם מתגלים לעין יותר ויותר. לא ברור עדיין באיזו מידה יצליחו מדינות עקשניות לעמוד בפני הלחץ. יתר על כן, בלי כל קשר למדינות האלה, יש גם מדינות חלשות ו"כושלות", התופסות על פני כדור הארץ שטחים עצומים וקשים לגישה, שבהן חיות חברות מפוצלות שאינן מקבלות מרות. אשליה היא לחשוב שניטור פעילותן של קבוצות טרור וחיסולן – בין בחברות כגון אלה ובין אפילו בחברות הפתוחות של העולם המפותח – יוכלו להסתיים בהצלחה מוחלטת. לעומת הקשיים הכרוכים בכך מחוויר הקושי למצוא מחט בערימת שחת. כפי שמוכיח גיל מרום בספרו (2003) How Democracies Lose Small Wars, הריסונים הכבדים שקיבלו על עצמן הדמוקרטיה הליברלית בטיפולן באוכלוסיות אזרחיות גורעים עוד יותר מיכולתן להצליח בפיקוח ובדיכוי. יתרה מזאת, כשעוסקים באיום של השמדה המונית על-ידי טרור בלתי קונוונציונלי, אין די אלא בהצלחה מוחלטת. כאן טמונה הדילמה הביטחונית של תקופתנו.

טרור בלתי קונוונציונלי וישראל

איך כל זה נוגע לביטחונה של ישראל? ברור שההשפעות מרחיקות הלכת של 11 בספטמבר על המזרח התיכון חוללו שיפור דרמטי במצבה של ישראל. מאחר שהטרור הפלסטיני איבד את ייחודו המקומי ונכלל במערכה הכוללת של ארה"ב נגד הטרור, נחלש במידה של ממש מעמדם של הפלסטינים במאבק המחודש נגד ישראל. הארגונים הלוחמניים הפלסטיניים הוכנסו לרשימות הטרור, והוגברו המאמצים לנתק אותם ממקורות מימון במערב ובעולם הערבי. הזעזועים הכלליים ארוכי הטווח שחוללה המערכה בעיראק בעולם הערבי – אם בכיוון של רפורמה ואם בכיוון של תגובה נגדית ואם שתיהן כאחת – קשים הם לחיזוי. עם זאת

נראה כאילו דאגותיה של ישראל באשר ל"גירעון" של אויביה הקשים ביותר במזרח התיכון הוקלו במידת מה. כיבוש עיראק על-ידי האמריקנים – עיראק שאת הכור הגרעיני שלה החריבה ישראל ב-1981 – מונע את החייאת תוכניתה לייצור כלי נשק להשמדה המונית. בעקבות המערכה בעיראק הסתלקה לוב באורח דרמטי מן התוכנית הגרעינית שלה וקיבלה עליה משטר של פיקוח קפדני. איראן, שבתוכניתה הגרעינית הנמרצת ראתה ישראל את אחד האיומים החמורים ביותר על ביטחונה, נעשתה יותר מאשר קודם מקור דאגה לארה"ב ול"משפחת העמים" ולא לישראל לבדה. לא ברור עדיין עד כמה תהיה פעולתן יעילה. סוריה נמצאת מבודדת לגמרי ונתונה ללחץ אמריקני חזק לחדול מתמיכתה בארגונים לוחמניים עיראקיים, לבנוניים ופלסטיניים וכן לוותר על מאגרי הנשק הכימי והביולוגי שלה. אי-אפשר להגזים בהערכת משמעותם של כל הצעדים האלה לגבי ישראל, מה עוד שכמה מהמדינות שהוזכרו למעלה – דוגמת עיראק, לוב ואיראן – יצאו להן מוניטין כמדינות קיצוניות וחסרות מעצורים שקשה ליצור מולן משטר יציב של הרתעה.

אפשר גם שבלימת תוכניותיהן לפיתוח נשק בלתי קונוונציונלי תפחית את האפשרות שיגיעו כלי נשק כגון אלה לארגוני טרור. גם אם אפשר שיוגברו הלחצים על ישראל לוותר על האופציה הלא קונוונציונלית העמומה שלה, קשה להעלות על הדעת שארה"ב תזוז מן ההבנה השקטה שלה עם ישראל משנת 1969, שלפיה הסכימה להתעלם מיכולתה הגרעינית עד לשעה שיימצא פתרון כולל לסכסוך המזרח תיכוני, ועד שיכירו שכנותיה של ישראל הכרה שלמה בקיומה. ואף על פי כן האיום של מגה-טרור בלתי קונוונציונלי הוא הירושה המאיימת ביותר של 11 בספטמבר לישראל. במשך עשרות שנים הביא הטרור לפלסטינים הישגים מדיניים נכבדים, אך הוא כשלעצמו – חרף הקורבנות שהפיל וחרף השפעתו על המורל – לא היה בו משום איום צבאי קיומי על ישראל. עד עכשיו חל הדבר גם על האינתיפאדה הנוכחית. אולם אפשר שבאי-הסדר העולמי החדש נהפך הסיכוי לטרור לא קונוונציונלי לאיום החמור ביותר על ביטחונה של ישראל, והוא בעייתי לא פחות מביטוי הכללי עולמי, תוך שהוא חריף יותר.

כל הדברים האלה נאמרים מנקודת המבט של מי שמאמין שעקרונות פתרון של שתי מדינות הוא המציאותי והצודק ביותר לסכסוך הישראלי-פלסטיני. אולם אפילו יושג פתרון כגון זה – ובעצם דווקא אם יושג – הרי מכמה בחינות מכריעות צפוי האיום על ישראל לגדול ולא להתמעט. הלחץ העיקרי שהפיקו ישראלים מקריסתה של אוסלו הוא שאפילו יושג הסכם (שכנראה אינו קרוב), תוסיף ישראל לסבול מהעדר בסיסי של לגיטימיות בעיני הפלסטינים, תוסיף להיחשב בעיניהם מדינה שחמסה את נחלת אבותיהם, המקור לאסונם ולעקירתם. אפילו פלסטינים התומכים בפתרון יראו בו פשרה פרגמטית שתתחייב ותיאכף על-ידי עוצמתה של ישראל ולא הכרה אמיתית כלשהי בזכות. חלקים ניכרים

כשעוסקים באיום של השמדה המונית על-ידי טרור בלתי קונוונציונלי, אין די אלא בהצלחה מוחלטת

של החברה הפלסטינית יתנגדו לכל הסדר מסוג זה משום שיראו בו עוול גמור ובגידה במאבקם. זאת ועוד: באזור שמפעפות בו מורת רוח, קובלנות מכל הסוגים ותחושה עמוקה של נרדפות ושל אינוס תרבותי על-ידי העולם החיצון, המודרניות של ישראל ופריחתה מוסיפות עלבון צורב על פצע. אכן, כפי שהוכח בצורה איומה כל כך בשנים האחרונות, במזרח התיכון בכללותו ובקרבת הפלסטינים אין מחסור במתנדבים לג'יהאד התאבדתי ואפוקליפטי – דתי וחילוני כאחד.

קצת משום שמנהיגי הרשות הפלסטינית שותפים לחלק מן הרגשות האמורים בעצמם, וקצת משום שמתקשים הם לפעול בחברה שבה רגשות מעין אלה מושרשים ונפוצים כל כך, לא קיימה הרשות מלכתחילה את ההתחייבות הממשית העיקרית, ובעצם היחידה, שקיבלה עליה בתוקף הסכם אוסלו: לשמור על הביטחון וליצור מונופול על כוח הזרוע הלגיטימי בשטחים הפלסטיניים – עצם ההגדרה שנתן מקס ובר לממלכתיות. הסיכוי שלאחר העצמאות תקום מדינה פלסטינית שבאמת ובתמים תוכל וגם תרצה לעשות כמיטב

כוח צה"ל בצומת איו"ש, אוקטובר 2000

שיעור היירוט המדהים שהשיגו כוחות הביטחון של ישראל נובע, בתוך שאר הדברים, מכך שחזרו לפעול בתוך ערי הפלסטינים וכפריהם

שירותי הביטחון של ישראל לשבחים על גילויים וחשיפתם של כ-90% ממעשי הטרור שתיכננו הפלסטינים - הישג מדהים על-פי כל קנה מידה. ועם זאת, הישג כגון זה מאבד כל משמעות שעה שכישלון כלשהו במניעת פעולה של מגה-טרור בלתי קונוונציונלי עלול להתבטא בהרס איום. נוכח סיכוי שכזה ההרתעה הישראלית חסרת משמעות באותה המידה. כמו שכבר ציינתי קודם, זוהי הבעיה הביטחונית המתסכלת של תקופתנו בכללותה. אלא שהיא נוגעת עוד יותר לישראל, שיישובה הקטן מרוכז בעיקרו ברצועת החוף הצרה, שרוחבה 15-30 ק"מ, וכמעט אין כל חציצה בינה לבין השטח הפלסטיני.

הסמיכות הזאת אפשר שתרתיע טרוריסטים מלהשתמש בנשק ביולוגי נגד ישראל בגלל השפעתו המידבקת. אך הסייגים מועטים פי כמה במה שנוגע לנשק כימי או אפילו גרעיני (או רדיולוגי), אם אי פעם יגיעו אלה לידיהם של טרוריסטים.

מה אפשר לעשות נגד האיום הזה? לרוע המזל, דומה כי אין פתרונות בטוחים או מרגיעים - לא לישראל ולא לעולם בכללותו. באשר לישראל, הרי שיעור היירוט המדהים שהשיגו כוחות הביטחון שלה נובע, בתוך שאר הדברים, מכך שחזרו לפעול בתוך ערי הפלסטינים וכפריהם. אולם אי-

אפשר להמשיך עד אין קץ בפעולות מסוג זה, לא משום שקשה פגיעתה של ישראל באזרחים פלסטינים; בשים לב לממדי הסכסוך, פגיעה זו מועטה מן הפגיעה שגורמים מרבית הצבאות הדמוקרטיים בנסיבות דומות, לרבות ארה"ב בעיראק. אף על פי כן, לאור הסייגים לאלימות נגד אזרחים, שנעשו לנורמה שהמערב קיבל על עצמו, הרי פעולות כגון אלה - שכרן יוצא בהפסדן כאסטרטגיה ארוכת טווח לדמוקרטיות

- בחזית הפנימית, בתקשורת העולמית, בדעת הקהל המערבית וממילא גם בשטח. ישראל שרויה עכשיו בתהליך של התנתקות חד-צדדית מרוב השטחים הכבושים. משעה שיושגו הסדר כלשהו או הפסקת אש ממשית עם הפלסטינים, תרצה ישראל גם להפסיק את פעילותה הצבאית רחבת הממדים הישירה בשטחי הפלסטינים. יחד עם זאת דומה כי פיקוח ישראלי נמשך על המעבר מבחון לתוך שטח פלסטיני הוא הכרח למשך העתיד הנראה לעין. במהלך המאורעות

יכולתה במובן הזה הוא מפוקפק, במקרה הטוב. יתר על כן, אנשים שוכחים שהסכסוך בין ישראל לפלסטינים בשטחים הכבושים - על אף גילוי הקשים - מתחולל תחת מגבלות מהותיות שמקהות את עוקצו. בכך שהיא יושבת על הגבולות החיצוניים של השטחים הכבושים חולשת ישראל על כל התעבורה היבשתית, האווירית והימית של הפלסטינים, מונעת מהם נשק - זולת מה שזמין ומאולתר בשטח - כשם שהיא גם מונעת מהם את סיועם של פעילים איראנים, אנשי חיזבאללה ואל-קאעידה ושאר מתנדבים לג'האד. לא יקשה לשער מה יקרה אם ייפתחו גבולותיה של פלסטין עם העולם

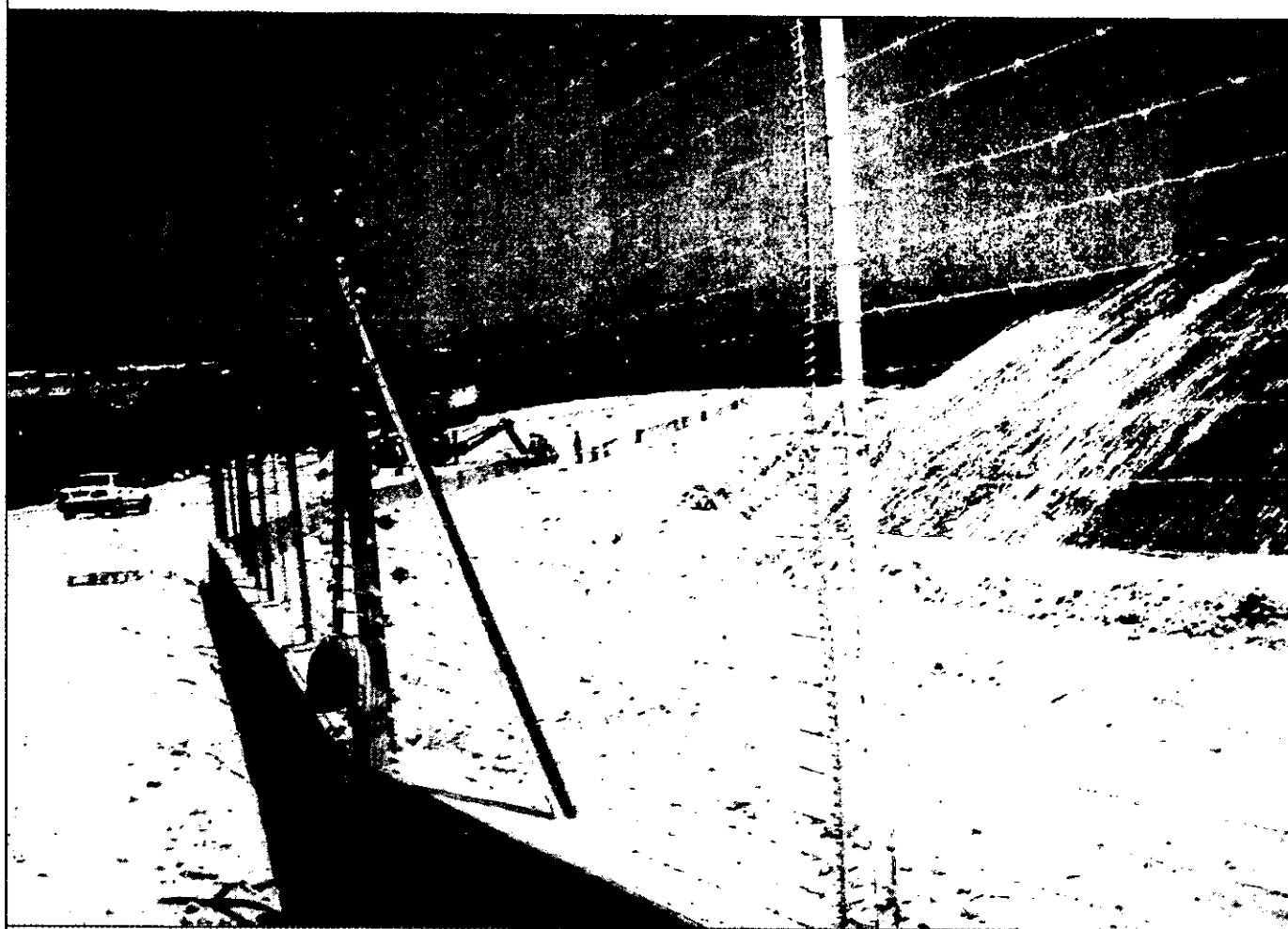
החיצון לרווחה ליבוא בלתי מוגבל שכזה בלי הסדר מדיני עם ישראל או אפילו עימו. אכן זה לא מכבר צומצם המקום לדמיון. באפריל 2004 אסרו שלטונות הביטחון הירדניים קבוצת טרוריסטים הקשורה לאל-קאעידה ותפסו משאיות טעונות חומר נפץ וחומרים כימיים שנועדו לפעולת טרור רחבת היקף שתוכננה בעמאן. לפי אומדנות ירדניים היה מספר הקורבנות האפשריים מן הענף הרעיל מגיע

לרבות. פעיל המקורב לאל-קאעידה, שהכחיש כי ההתקפה המתוכננת הייתה כימית, אמר שהערים תל-אביב ואילת עתידות היו לשמש מטרות מועדפות להתקפה מעין זו אילו הושגו כלי נשק כימיים.

אכן, קו מרכזי באי-הסדר העולמי החדש הוא שפעולות טרור אקראיות, שהעולם - ובוודאי ישראל - למדו לחיות עימו, פחות או יותר, הפכו לסיכוי מסויט כשהדברים אמורים בטרור בלתי קונוונציונלי. במהלך האינתיפאדה הנוכחית זכו

קו מרכזי באי-הסדר העולמי החדש הוא שפעולות טרור אקראיות, שהעולם - ובוודאי ישראל - למדו לחיות עימו, פחות או יותר, הפכו לסיכוי מסויט כשהדברים אמורים בטרור גרעיני

גדר הביטחון בבנייה

הישראלים מתמקדים בהיבט הביטחוני של הגדר, ואילו הפלסטינים מתרכזים בתוצאותיה מבחינת הפקעות הקרקע, שאר עלויות אנושיות ויצירת עובדות מדיניות בשטח - טיעונים חשובים לשני הצדדים, אך בשום פנים אין הם הסיפור כולו

בשכר וברמות החיים הכלליות בין שני העולמות מחוללים נהירת אוכלוסין בממדים גדולים מן העולם השלישי אל הראשון. יש, כמובן, עוד גבול יבשתי אחד גדול בין שני העולמות, זה הנמתח בין ארה"ב למקסיקו. ואכן אנו מוצאים שם גדר המשתרעת לאורך אלפי קילומטרים, מאוקיינוס אל אוקיינוס, לרוחב היבשת של צפון אמריקה.

אף שהמחסומים מוחשיים ובלטים יותר כשמדובר בגבולות יבשתיים, בכל זאת קיימים הם לא פחות בכל מקום מסביב לעולם הראשון, אפילו כשאנו גובל במישרין עם העולם השלישי. מרבית להעלות על נס את ביטול הגבולות בתוך אירופה המתאחדת. אך למעשה הגבולות מתבטלים רק בתוך אירופה, בין ארצות מפותחות מבחינה כלכלית או עם אלה שבמזרח אירופה, שצפוי כי בקרוב יהיו אף

הן. מפותחות בכלכלתן, וכן, חשוב לא פחות, שייכות לאותו מעגל תרבותי המכונה "העולם הנוצרי". ואפילו שם מוקמים עכשיו מחסומים לאורך הגבולות המזרחיים של החברות החדשות באיחוד האירופי - הארצות הבלטיות, פולין, סלובקיה, הונגריה וסלובניה - לבלימת נהירתם של עובדים נודדים מארצות מזרחיות יותר, שנשארו מחוץ לאיחוד. מעבר לעולם הנוצרי התמונה בעייתית עוד יותר. כניסתה של טורקיה לאירופה נחסמת בעקביות מטעמים דתיים-תרבותיים. יתר על כן, באירופה, שבה ירדו שיעורי הילודה הרבה מתחת לשיעור התחלופה, מתכווצת האוכלוסייה ומזקינה, וגדלים מיעוטים בעלי משקל שאינם נטמעים - מיעוטים נוכריים ומנוכרים, בעיקר מוסלמים. לחץ ציבורי ההולך וגובר במהירות מעצב מחדש את המפה הפוליטית בכל הארצות האלה. כללי ההגירה מוחמרים בהתמדה, ודפוסייה של מדיניות הרווחה משתנים. יש לציין שלאירופה יש גם פיסת גבול יבשתית עם צפון אפריקה המוסלמית. זוהי המובלעת הספרדית במרוקו - סאוטה - המוקפת גדר שעליה מוצב משמר כבד, מקום שבו נפצעים מאות אנשים מדי שנה בניסיונות בלתי פוסקים לעבור ל"אירופה" - מתחת לגדר, דרכה וסביבה ברפסודות.

ולבסוף, להשלמת סיוורנו החטוף מסביב לגבולות העולם המפותח, ראוי להזכיר את יפן, שהואיל והיא שוכנת איים, אין לה צורך בגדר, אך גדרותיה הסמויות מן העין גבוהות מכל מה שמצוי בכל מקום אחר. מעטים מאוד הם העובדים הזרים ביפן, ולמעשה אין זר יכול כלל להיעשות אזרח יפני, גם אם הוא חי בארץ 50 שנה או נולד שם.

הרגיל נראה כי המשכו של צעד ביטחוני כזה באופן מתמיד אינו מציאותי, אולם אחרי 11 בספטמבר השתנו אמות המידה של המציאותי, והן צפויות להשתנות באורח קיצוני עוד יותר לאחר שיתרחשו תקריות נוספות או קשות יותר. מכל זה ברורה השקפתי שאל לה לישראל להשמיט מידה את השליטה בציר "פילדלפי" לאחר יציאתה מעזה.

מובן שהקמת גבול סגור בין ישראל לפלסטינים - גבול שאינו קיים מאז 1967 - הוא אמצעי ביטחוני הכרחי בתכלית כדי למנוע מטרוריסטים להיכנס ללא שום קושי, אגב צעידה של שעות אחדות, לתוך ערי ישראל ויישוביה. זוהי הגדר המפורסמת, שמשכה אליה שימת לב כה רבה. אולם לא על ההיבט הביטחוני של הגדר מבקש אני לעמוד כשאני עובר לדון בבעיה הגדולה השנייה הניצבת בפני ישראל באי-הסדר העולמי החדש - בעיה ששוב היא גלובלית בממדיה ולא דווקא ייחודית למזרח התיכון. למרבה ההפתעה, על הבעיה הזאת אין מדווחים כמעט מאומה בכיסוי התקשורת הנרחב שמקבלת הגדר. הישראלים מתמקדים בהיבט הביטחוני של הגדר, ואילו הפלסטינים מתרכזים בתוצאותיה מבחינת הפקעות הקרקע, שאר עלויות אנושיות ויצירת עובדות מדיניות בשטח - טיעונים חשובים לשני הצדדים, אך בשום פנים אין הם הסיפור כולו.

תנועות אוכלוסין מעבר לגבולות לאומיים

מהו אפוא הסיפור הזה? ישראל היא אחת הארצות המועטות מאוד של העולם הראשון, שלהן גבולות יבשתיים עם העולם השלישי. זה בזמן שהפערים הגדולים והמתרחבים בייצור,

סמואל הנטינגטון התעורר לכתוב את ספרו "התנגשות הציוויליזציות" (1996), בזמן שאחרים רוחצים היו עדיין ב"קץ ההיסטוריה", בגלל השינויים שחש בהתרחשותם בחברה ובתרבות האמריקניות, ככל שהלשון הספרדית והזהות הלטינית הלכו והתבססו בחלקים של ארצות הברית. את ספרו החדש "מי אנחנו?" הוא מקדיש לנושא הזה בלבד. יש עוררין על הניתוח שלו בתחום הזה בטענה שהנתונים המצויים על ההתבוללות ההיספאנית בארה"ב אינם מאששים אותו. בינתיים, לאחר 11 בספטמבר, הדיון שלו באסלאם – שם הבדלים שבסיסם בדת מדגישים בהרבה את המחיצות התרבותיות – הוא שתפס את הכותרות. אכן, כדי לעמוד אל נכון על ממדיו של "המקרה" הישראלי ראוי לנו לחשוב על ארה"ב בגודל של ניו־ג'רזי שסביב לה אמריקה לטינית מוסלמית. אם יוכלו אנשים לחצות את הגבולות הלאומיים באין מפריע, יהיה פירוש הדבר שהרכב אוכלוסייתה של הארץ ישתנה באורח דרמטי.

הגדר והשיבה

בעיקרו של דבר, אין בין זה לבין הסכסוך הערבי-הישראלי ולא כלום. התל"ג הישראלי לגולגולת, העומד על כ־17 אלף דולר. הוא כמחצית התל"ג של ארה"ב, אך אין הוא נמוך בהרבה מן הממוצע האירופי, והוא גדול פי שישה עד עשרה מזה של המדינות הערביות שאינן מפיקות נפט, העניות אף יותר מארצות אמריקה הלטינית. ההבדל הגדול הזה בהתפתחות הכלכלית בין ישראל לעולם הערבי הוא שהופך את שוק

העבודה הישראלי לגן עדן לעובדים מן האזור כולו. משעה שייפתחו הגבולות הפלסטיניים עם שאר העולם הערבי, ואלה שבין ישראל לפלסטינים יישארו פתוחים, שוב אי-אפשר יהיה לשים סכר לנדידת האנשים. אפילו בתנאים הנוכחיים של מלחמה יש אומדנים המעריכים את מספר העובדים הערבים הזרים ששהו בישראל שלא כחוק קודם להקמת הגדר ברבע מיליון. רובם היו פלסטינים מהשטחים הכבושים, אך כ־50 אלף היו ירדנים שנכנסו לישראל או לשטחים באשרות תיירים. כל הניסיונות שנעשו בעבר להחזיר את השוהים הבלתי חוקיים האלה הביתה עלו בתוהו, כי בהעדר כל מכשול לתנועתם של אנשים בין השטח הפלסטיני לישראל פשוט חצו הללו את הגבול ולמחרת היום חזרו לישראל.

ברור שגם אם תנועת אוכלוסין זו אין לה ולסכסוך ולא כלום – אף לולא היה סכסוך הייתה זו בעיה ממדרגה ראשונה לישראל – הרי משמעויותיה לגבי הסכסוך מרחיקות לכת. התיישבות נרחבת של ערבים בישראל תתורגם במרוצת הזמן בהכרח ללחץ לקבלת אזרחות ובכך תאיים על זהותה של ישראל כמדינה יהודית, וממילא על עצם קיומה. במצב הזה תהיה דחייתה של הדרישה הערבית לשיבתם של פליטי 1948 לישראל גופה בלתי רלוונטית כמעט. אכן עקב קריסתו של תהליך השלום נעשו הישראלים קשובים הרבה יותר לוויכוח

הציבורי הפנימי שמתנהל בקרב הפלסטינים, שקודם לכן התעלמו ממנו. חשד התעורר בלב הישראלים שמא אין הפלסטינים רוצים בהסדר סופי, אלא הם חותרים להביא בטווח הארוך להתפוררותה של ישראל על-ידי הצירוף של גידול דמוגרפי ערבי בתוך ישראל, שיבתם של פליטים פלסטינים והתיישבות בלתי רשמית של פלסטינים וערבים בתוך המדינה היהודית.

גם הישראלים וגם הפלסטינים אינם מעוניינים להביע בפה מלא את הדאגות האלה כשמראיינים אותם ב־CNN על הגדר או אפילו כשהם מוסרים עדות בהאג. אולם בלי כל קשר לכל שאר השיקולים החשובים, זו הנקודה המכרעת בנוגע לגדר. יכול אדם לקוות שבסופו של דבר יהיה הסדר בין ישראל לפלסטינים ולשאר השכנים הערבים ולקוות גם לסחר, לתיירות ולשאר צורות של חליפים ידירותיים ביניהם. עם זאת פשוט אין ישראל יכולה להמשיך להתקיים אם יהיו גבולותיה פתוחים לרווחה לכניסתם החופשית של בני אדם. אפשר שתוכל ישראל להמשיך בקיומה בלי תוזה שלום עם הפלסטינים ועם אחדות משכנותיה הערביות, אך בוודאי שלא תוכל להתקיים אם יהיו לה גבולות פתוחים עימם. ניתן

לטעון שהשגיאה העיקרית בתהליך השלום שקרס לא הייתה הסכם אוסלו עצמו – גם אם הכזיב – שהרי ממילא לא הייתה ישראל יכולה ולא הייתה צריכה להמשיך בשליטה על הפלסטינים בשטחים הכבושים. חלוקת הארץ הייתה נחוצה וצודקת כאחת. השגיאה העיקרית הייתה החזון של מזרח תיכון חדש בגבולות פתוחים – שמעיקרו היה תלוש מן המציאות. פעם נוספת אנו

רואים שהבעיות העומדות בפני ישראל – משעה שהתנפץ הסדר העולמי החדש לאי-הסדר הנוכחי – משקפות בעיות גלובליות בהגדלה של פי כמה וכמה.

אף אחת מן הבעיות האלה לא תיעלם בעתיד הנראה לעין. אין בנמצא פתרונות קסם מהירים כלשהם, שכן הבעיות מעוגנות במאפיינים כלכליים, חברתיים, תרבותיים, טכנולוגיים ואסטרטגיים עמוקים של העולם בכללותו ושל המזרח התיכון בפרט. זוהי מסקנה טורדת מנוחה, אבל כאלה הם גם הזמנים. לאחר שפרצה האינתיפאדה הנוכחית ולאחר 11 בספטמבר שוב לא יהיו המזרח התיכון והעולם כפי שהיו לפנייהם. הפוטנציאל לעתיד שחושפים המאורעות האלה צפוי לשנות נורמות בין-לאומיות ותיקות, והוא כופה הערכה מחודשת ומרחיקת לכת של הנחות שאנשים נתפסו להן בקלות רבה מדי. האתגר של תקופתנו הוא לחולל את השינויים הנדרשים ולהתגבר על אי-הסדר העולמי החדש בלי לאבד את נכסי היסוד שמכוחם כדאי לחיות בחברות דמוקרטיות ולהילחם למענן.

*גרסה קודמת של המאמר הזה, בתרגומו של אהרון אמיר, הופיעה בכתב העת "הקשת החדשה".

האתגר של תקופתנו הוא לחולל את השינויים הנדרשים ולהתגבר על אי-הסדר העולמי החדש בלי לאבד את נכסי היסוד שמכוחם כדאי לחיות בחברות דמוקרטיות ולהילחם למענן

